

Wittgensteinovi argumenti za nemogućnost epistemičke privatnosti

Mate PENAVAL

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju

UDK: 1:81

DOI: 10.15291/ai.4390

PREGLEDNI ČLANAK

Primljeno: 11. 12. 2023.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

Wittgenstein, privatni jezik, oblik života, jezična igra

U filozofskom promišljanju ljudskoga uma veliku prekretnicu čini Descartesova filozofija. On ističe da je sadržaj uma svakog pojedinca dostupan samo njemu i nikome drugome. Ovo učenje se često formulira u obliku argumenta o umovima izvan mogega uma, čije postojanje ne možemo sa sigurnošću utvrditi. Sličan problem se javlja i kada se priča o jeziku kojim izražavamo svoje osjećaje, pa se tako kaže da, iako ja mogu primijetiti da drugoga boli, ja ne mogu osjetiti njegovu bol. Stoga je ona privatna, dostupna samo osobi koja ju posjeduje. U radu će se izložiti Wittgensteinova argumentacija protiv mogućnosti epistemičke privatnosti, odnosno, kao što Wittgenstein kaže, ako privatni jezik može i postojati, on ne može igrati nikakvu ulogu u našim jezičnim igrama, ne može biti dio naših oblika života. Njegov argument izložiti će se kroz prizmu nekih kasnijih zastupnika klasičnog shvaćanja njegove misli, kao što bi bili Anthony Kenny, David Stern ili Peter Hacker, a neće se uzimati u obzir neklasične interpretacije kasnije Wittgensteinove filozofije kakve se mogu pronaći kod Fogelina, Kripkea ili Hintikke.

UVOD

Čovjeku kao reflektivnom biću svijest je prva danost. Stoga ne čudi da je upravo svijest predmetom opsežnih filozofskih rasprava. Jedna od ključnih točki u ovim raspravama je Descartesova podjela supstancije na misleću i protežnu. Odvajanjem misleće supstancije (uma) od protežne (tijela), Descartes um postavlja kao ono što je dostupno samo vlasniku uma, a svima drugima je nedostupno. Iz ovoga dalje slijedi da je moguće konstituirati značenje određenih termina, pa čak i čitavi jezik, u potpunosti u privatnoj sferi vlasnika uma.

Rad će problematizirati upravo ovakvu koncepciju značenja i jezičnosti iz perspektive Ludwiga Wittgensteina. Glavni fokus na kritiku ovakve koncepcije privatnosti Wittgenstein nudi u svojoj kasnijoj filozofiji, iako se u radu argumentira da se naznake slične argumentacije mogu pronaći već u Wittgensteinovoj ranijoj filozofiji. Wittgensteinove misli se tematizira kroz njegova glavna djela te kroz interpretacije istaknutih poznavatelja njegove filozofije. Stoga će se u radu glavni osvrt ponuditi uz pomoć interpretacija Anthonyja Kennyja, Davida Sterna, Petera Hackera te Core Diamond, a na prikladnim mjestima konzultirat će se i druge istaknute poznavatelje Wittgensteinove filozofije.

PRIVATNI JEZIK U *TRACTATUSU*

Neki filozofi smatraju kako je jedan oblik argumenta protiv privatnosti prisutan i u ranijoj fazi njegova djelovanja, obilježenoj njegovim djelom *Tractatus logico – philosophicus*. Tako Cora Diamond u svome članku (2000: 262–93) govori o proto-obliku argumenta protiv privatnosti koji je Wittgenstein u kasnijoj fazi izmijenio, ali mu je osnovna struktura ostala ista.

Russell i privatnost

Diamond polazi od pretpostavke kako je Wittgenstein pisao *Tractatus* po-najprije za Russella, a onda za sve ostale koje zanima ova tematika. Tako u *Tractatusu* pronalazimo zamisli koje su jasna kritika Russellove teorije opisa i teorije kvantifikacije. Osnovni Russellov princip u vremenu kad su se on i Wittgenstein upoznali bio je princip *upoznatosti*. Svi spoznajni odnosi ovise o upoznatosti (izravnoj svjesnosti, izravnom spoznajnom kontaktu). Predmeti

upoznatosti su osjeti i ostali predmeti misli, kao i opći pojmovi i apstraktne logičke činjenice. Ovo je blisko povezano s drugom njegovom osnovnom postavkom: svaki iskaz koji mi možemo razumjeti mora biti sastavljen u potpunosti od predmeta s kojima smo mi upoznati (usp. Diamond, 2000: 264). Russell želi odbaciti tvrdnju o nemogućnosti spoznaje stvari koje leže van našega osobnoga iskustva, njih ne možemo znati neposredno, ali ih možemo znati pomoću opisa. Npr. ako znamo Ivana, znamo da postoji Ivanov otac, iako on nije dio našega osobnoga iskustva (usp. Diamond, 2000: 263–4).

Pod pretpostavkom da je svatko upoznat sa samim sobom, Russell kaže kako nitko ne može imati izravno znanje o meni osim mene, svi ostali me poznaju samo pomoću opisa. Ovdje on za primjer navodi rečenicu: „Bismarck je bio lukav diplomat“. Kada Bismarck koristi ovu rečenicu, izravno ga označava. Netko drugi, korištenjem iste rečenice, ne označava Bismarcka izravno, nego pomoću nekoga opisa. Budući je objekt Bismarck poznat jedino Bismarcku samom izravno, a nama ostalima samo preko opisa, naši iskazi ne mogu biti isti. On ima na raspolaganju iskaz koji je nama nedostupan (usp. Diamond, 2000: 265).

Ovdje Russell želi reći sljedeće: bilo koji element iskustva jedne osobe, a koji netko drugi može poznavati samo pomoću opisa, ne može izvorno biti dio iskaza razumljiva nekome drugome. Diamond navodi kako je ovdje razumno za predmete koji su poznati samo njihovom vlasniku koristiti naziv *privatni predmeti* (usp. Diamond, 2000: 266).

Russellova zamisao o dopiranju do nečega što leži izvan granica našeg vlastitog iskustva temelji se na njegovu viđenju funkcije kvantifikatora u našoj upotrebi riječi. Prema Diamond, *Tractatus* pokazuje misao koja je jedna od glavnih argumenata protiv privatnoga jezika u *Istraživanjima*, da stvari koje Bismarck može imenovati u svome jeziku, a kojima mi po Russellu nemamo pristupa, ne igraju nikakvu ulogu u jeziku. Ova će opaska biti spominjana kasnije u radu, vezana uz metaforu kukaca u kutijama (usp. Diamond, 2000: 267–8).

Odgovor Russellu iz Tractatusa

Kao temelj za kritiku Russellova pojma neizravnoga dosezanja do privatnih objekata drugih ljudi, Diamond postavlja Wittgensteinovo razumijevanje iskaza (sudova) i logičke analize rečenice. U ovom kontekstu treba naglasiti i Wittgensteinovu misao da će krajnji rezultat logičke analize pokazati kako su

svi iskazi građeni logički iz onoga što je on nazivao elementarnim iskazima:

4.2211 Čak i ako je svijet beskonačno složen, tako da se svaka činjenica sastoji od beskonačno mnogo stanja stvari, i tako da je svako stanje stvari sastavljeno od beskonačno mnogo objekata, i tada bi objekti i stanja stvari morali postojati (Wittgenstein, 2021 [1922]: 77).

4.25 Ako je elementarni sud istinit, onda stanje stvari postoji; ako je elementarni sud neistinit, onda stanje stvari ne postoji.

4.26 Navođenje svih istinitih elementarnih sudova opisuje svijet u potpunosti. Svijet je u potpunosti opisan navođenjem svih elementarnih sudova plus navođenjem koji od njih su istiniti, a koji neistiniti (Wittgenstein, 2021 [1922]: 79).

Iz ovoga se jasno vidi koje su moguće situacije predstavljene u bilo kojemu iskazu i u kojim odnosima zaključivanja iskaz stoji. Ovo Wittgenstein naziva logičkim prostorom. Baš kao što nam prostorni opis predstavlja nešto na karti u trodimenzionalnom prostoru, tako nam svaki iskaz po svojoj građi predstavlja moguću situaciju u logičkom prostoru. On predstavlja stvarnost kao takvu, koja može biti ili ne biti (usp. Diamond, 2000: 269). „3.42. Iako sud smije odrediti samo jedno mjesto u logičkom prostoru, ipak njime mora biti dan cijeli logički prostor“ (Wittgenstein, 2021 [1922]: 51).

Wittgensteinova metafora logičkoga prostora usko je povezana s njegovom idejom da se iz konstrukcije iskaza mogu iščitati njegovi odnosi s drugim iskazima. Ovo se može povezati s kvantifikatorima, jer je njihova osnovna uloga logičko povezivanje između iskaza s kvantifikatorima i singularnih iskaza ili iskaza s manje kvantifikatora. Dva najpoznatija primjera su izvođenje „Neki X su F“ iz bilo kojega iskaza Fa ili izvođenja iskaza kao što su Fa iz „Svi X su F“. Kvantificirane ćemo iskaze vidjeti kao nastale iz singularnih, ako se ovi logički odnosi mogu vidjeti u konstrukciji naših rečenica. Bitna razlika između Russella i Wittgensteina u poimanju kvantifikatora jest to što su logički pojmovi *svi* i *neki* Russellu primitivni, dok Wittgenstein na njih gleda kao na konstrukcije nastale iz iskaza bez kvantifikatora.

Po Russellu, postoji odnos između Bismarckovih iskaza o njegovome privatnom predmetu i kvantificiranih Russellovih iskaza. Kvantificirani Russellov iskaz slijedi iz Bismarckova privatnog iskaza. Wittgensteinu je nedosljedno upravo ovo kvantificiranje i poimanje logike. Russell tvrdi kako između Bi-

smarckovih i njegovih iskaza mora postojati logički odnos, ali način razmišljanja iz *Tractatusa* pita što bi moglo predstavljati takav odnos. Po viđenju *Tractatusa*, ako jedan iskaz slijedi iz drugoga, oba su u logičkome prostoru. Bilo kakvo razumijevanje njihova logičkog odnosa je neodvojivo od razumijevanja pojedinačnih iskaza koji tvrde da je to i to slučaj. Na Russellovu tvrdnju da postoji iskaz koji samo on može razumjeti, Wittgenstein odgovara da ako postoji takav iskaz, on ne može biti u logičkome odnosu s bilo kojom rečenicom koju netko drugi može razumjeti. Ako iskaz može biti u logičkoj vezi s drugim iskazima, onda je taj iskaz razumljiv. Shvaćanje logike u *Tractatusu* odbacuje zamisao o kvantificiranju nad predmetima koje ne mogu imenovati. Zamisao logike kao združivanja iskaza jezika koji mogu razumjeti isključuje mogućnost da iskaz, koji ne može biti u bilo kojem zaključku koji ja napravim, može biti u logičkom odnosu s rečenicom iz mog jezika. Logički odnos koji izlazi iz prostora mogućih zaključaka je nedosljedna ideja, i to manjka Russellovu pristupu (usp. Diamond, 2000: 272–3).

Osnovna postavka kritike privatnosti iznesena u *Tractatusu* je činjenica da privatni predmeti dostupni samo Bismarcku ne igraju nikakvu ulogu u mome jeziku i mišljenju. Budući obični jezik koji ja govorim i razumijem ima smislene iskaze o Bismarckovim osjećajima, ovi iskazi ne uključuju neizravno označavanje Bismarckovih privatnih predmeta. Ovdje je važno istaknuti kako se obični jezik smatra potpuno prikladnim, jer bi inače njegova nemogućnost referiranja na privatne predmete drugih ljudi značila da je nedovoljno dobar u ispunjavanju svojih zadataka (usp. Diamond, 2000: 275). „5.5563 Svi su sudovi našeg razgovornog jezika, uistinu, onakvi kakvi jesu, logički potpuno u redu“ (Wittgenstein, 2021 [1922]: 131).

Valja istaknuti kako između argumenata protiv privatnosti u *Istraživanjima* i *Tractatusu* postoje razlike. Najvažnija od njih je ta što stajalište *Tractatusa* o tome što znači da izraz ima nepromijenjenu upotrebu, leži na pojmu pravila, dok je upravo ovaj pojam pravila predmet opsežne kritike u *Istraživanjima* (usp. Diamond, 2000: 277).

Objema dosad spomenutim kritikama zajedničko je to što kritiziraju Russellov pojam iskazne funkcije i zamjenjuju ga iskaznom varijablom, što je upravo iznjedreno iz Wittgensteinova stajališta da ne postoji opće logičko shvaćanje instancijacije (oprimjerenja), kao potpuno suprotno Russellovoj filozofiji. Iskazna funkcija, u Russellovu smislu, ima i vrijednosti i iskaze koje mi možemo samo opisati. I kvantificiranje nad Bismarckovim privatnim predmetima, i projekcija

predikata i odnosa na Bismarckovu tobože privatnu stvarnost, ovise o ideji o postojanju iskaza, vrijednosti iskaznih funkcija, koje nitko osim Bismarcka ne može razumjeti, nego samo opisati. Pojam iskazne varijable iz *Tractatusa* zamjenjuje onaj iskazne funkcije; iskazna varijabla je dana sa svim vrijednostima, ona ne može imati vrijednost koja se može opisati, a ne razumjeti.

3.311 Izraz pretpostavlja forme svih sudova u kojima se može pojaviti. On je zajedničko karakteristično obilježje jedne klase sudova.

3.313 Izraz se dakle prikazuje varijablom čije su vrijednosti oni sudovi koji sadrže taj izraz. (U graničnom slučaju varijabla postaje konstanta, a izraz postaje sud.) Takvu varijablu nazivam „sudna varijabla” (Wittgenstein, 2021 [1922]: 43).

Po ovoj teoriji ne postoje opći pojmovi instancijacije predikata ili odnosa koji izlaze izvan iskaza moga jezika koji su izgrađeni od elemenata moga jezika. Ideja nedohvatnih privatnih predmeta (osjeta, mentalnih stanja ili bilo čega drugoga) pokazuje se kao nemoguća ideja (usp. Diamond, 2000: 277–8).

PROBLEM PRIVATNOSTI U KASNIJOJ WITTGENSTEINOVOJ FILOZOFIJI

Wittgensteinov argument protiv privatnosti bez sumnje je najspominjaniji dio njegove kasnije filozofije i može se reći da on označava Wittgensteinov najveći doprinos filozofiji uma. Oni koji ga prihvaćaju, vide ga kao odlučno odbacivanje kartezijanske filozofije, klasičnoga empirizma, fenomenalizma i teorija opažanja temeljenih na osjetilnim podacima. Oni koji ga ne prihvaćaju kažu da je, u jednom smislu, ništa više osim verifikacionističke teorije značenja korištene u obrani verzije logičkoga biheviorizma ili u drugom smislu, da se protivi našoj zdravorazumskoj intuiciji da psihološki pojmovi (želje, vjervanja itd.) opisuju unutarnja stanja koja igraju uzročnu ulogu u objašnjavanju ponašanja nekoga subjekta (usp. McGinn, 1997: 116).

U §243. Wittgenstein kaže:

[...] Da li bi bio također zamisliv neki jezik u kojem bi netko za svoju vlastitu potrebu mogao napisati ili izgovoriti svoje unutarnje doživ-

ljaje – svoje osjećaje, raspoloženja, itd.? – Zar ne možemo to učiniti u našem običnom jeziku? – Ali ne mislim to tako. Riječi toga jezika trebaju se odnositi na ono za što može znati samo onaj tko govori; na njegove neposredne, privatne osjete. Netko drugi dakle ne može razumjeti ovaj jezik (Wittgenstein, 1998 [1952]: 88-9).

Potrebno se ukratko osvrnuti na to što bi značilo da su neka stanja svijesti privatna. Ona su privatna u smislu da njihovu prirodu ne može znati nitko osim subjekta, u čijem su iskustvu prisutna. Tako se, primjerice, fenomenološka kvaliteta osjetnih stanja često gledala na ovaj način. „Ja znam da ti zoveš ovu boju istim imenom kao i ja, ali ne znam vidiš li je na isti način kao i ja.“ Ovo bi mogli nazvati privatnim predmetima u smislu u kojem su prethodno definirani. Ovdje se javljaju dva povezana pitanja, koja je ipak važno razlikovati i čije je poistovjećivanje veoma opasno.

1. Utječe li narav naših privatnih predmeta i može li utjecati na semantiku prirodnog jezika korištenog za međusobnu komunikaciju?
2. Može li postojati privatni jezik, u kojemu osoba bilježi činjenice o svojim privatnim predmetima za kasniju vlastitu upotrebu? (usp. Craig, 1999: 127)

Prvo se pitanje tiče semantike *javnog* jezika, onoga u kojem komuniciramo, ili uspijevamo komunicirati. Drugo se tiče pitanja o mogućnosti privatnoga jezika, jezika korištena od pojedinca sa svrhom komuniciranja sa samim sobom, i u načelu beskorisna za komunikaciju s bilo kim drugim. Ovdje je neizbježno promotriti Wittgensteinove stavove vezane uz ovu problematiku (usp. Craig, 1999: 127–8).

Više tradicionalnih i utjecajnih filozofijskih teorija smatra privatni jezik mogućim. Primjerice, neki empiristički filozofi su mislili da poznavati možemo samo činjenice vlastitoga iskustva, ono što tvrdimo da znamo o svijetu i drugim ljudima se zasniva na našem znanju vlastitih procesa i stanja misli. Isti filozofi su često podrazumijevali činjenicu da naše znanje vlastitih iskustava može biti izraženo u jeziku, makar samima sebi. Mogućnost ovoga izraza ne pretpostavlja bilo kakvu upoznatost s vanjskim svijetom ili drugim umovima. Bilo tko spreman prihvatiti ovo mora vjerovati u mogućnost privatnoga jezika, čije riječi dobivaju značenje povezivanjem s privatnim iskustvima. Naš jezik nije privatna u smislu da je specifičan za jednoga korisnika, nego su mu riječi

dobile značenje za svakoga od nas preko, u bitnome, privatnoga procesa, unutarnjom pokaznom definicijom u kojoj je odgovarajući dio iskustva povezan s određenom riječi. Ovaj oblik empirizma sa sobom nosi verziju skepticizma koja se izražava u mislima kao što je: „Nikad ne možemo biti sigurni da ono što ja zovem ‘plavom’ i ti zoveš ‘plavom’“ (Wittgenstein, 2009b [1958]: 60).

Argument privatnoga jezika po Wittgensteinu leži na dvije osnovne postavke:

1. Iskustvo je privatno.
2. Riječi mogu stjecati značenje golom pokaznom definicijom.

No, uzevši u obzir Wittgensteinovu kritiku pokazne definicije, branitelj privatnoga jezika može predložiti privatni jezik u kojemu se riječi odnose na privatne osjete, iako ne moraju nužno biti privatni u smislu da su naučene golom pokaznom definicijom iz privatnih osjeta. Privatni jezik se može naučiti iz privatnih osjeta nekom analognom vrstom privatnoga treninga u upotrebi riječi. Ovo pokazuje da kritika prvotnosti pokazne definicije nije dovoljan argument protiv privatnoga jezika (usp. Kenny, 1972: 180). Postoji mogućnost i da naš javni jezik bude privatniji. Dopušta li nam naš javni jezik da međusobno pričamo o privatnim predmetima, zašto onda ne bismo mogli o tome pričati i sa samim sobom (usp. Craig, 1999: 135).

U §246 – 55 Wittgenstein se okreće definiranju riječi *privatno*, kojoj on razlikuje dva moguća smisla:

- a) Prvi smisao je vezan uz znanje i u njemu je nešto privatno ako samo ja znam za to.
- b) Drugi smisao je vezan za posjedovanje i u njemu je nešto privatno ako ga samo ja mogu imati.

Tvrditi da je moja bol privatna u prvome smislu znači da samo ja mogu znati boli li me. U stvari, drugi to mogu samo slutiti. U drugome smislu to znači da nitko drugi ne može osjetiti moju bol (usp. Wittgenstein, 1998 [1952]: 89–91). Anthony Kenny ova dva slučaja naziva neprenosivošću i neotuđivošću.

Pitanje jesu li osjeti privatni raspada se u dva pitanja:

1. Jesu li osjeti prenosivi?
2. Jesu li osjeti otuđivi? (usp. Kenny, 1972: 185)

Postavka da je bol neprenosiva se raspada u dvije:

- a) Ja mogu znati da me boli.
- b) Nitko drugi ne može znati da me boli.

Ono što se s ovime napada je pretpostavka da jednom kad budem znao iz vlastitoga iskustva što je bol, škakljanje ili svjesnost, onda mogu prenijeti ideju o ovim stvarima na predmete izvan mene. Čini se da Wittgenstein vjeruje kako je značenje pripisivanja osjećaja drugima upitno ako ga, slijedimo li tradicionalni model, pokušamo ekstrapolirati iz vlastitoga slučaja (usp. Kripke, 1982: 114–5).

Ali ako pretpostavim da netko ima bolove, jednostavno pretpostavljam da ima isto što sam ja tako često imao. To nas ne vodi dalje. To je kao kad bih ja rekao: ‘Ti valjda znaš što znači »ovdje je 5 sati«; tada znaš također što znači da je 5 sati na Suncu, to upravo znači da je tamo točno toliko sati koliko i ovdje, ako je ovdje 5 sati.’ Objašnjenje posredstvom *jednakosti* ovdje ne funkcionira. Jer, doduše, znam da se 5 sati može ovdje nazvati ‘jednakim vremenom’ kao i 5 sati tamo, ali ne znam u kojem slučaju ovdje i tamo treba govoriti o jednakosti vremena (Wittgenstein, 1998 [1952]: 111).

Tako se pokazuje da ne možemo primjenjivati pojmove na lokacije na Suncu, ako su pretpostavke primjenjivosti iskaza „5 je sati“ prekršene na njemu. Primjer „5 sati na Suncu“ čini se kao slučaj u kojemu, bez uplitanja nekoga tajanstvenog filozofskog skepticizma o slijeđenju pravila, u biti postoji poteškoća u primjenjivanju ovoga primjera na druge, neke pretpostavke naše primjene ovoga pojma nedostaju (usp. Kripke, 1982: 117–8). Ja mogu imati pretpostavku što znači osjećati bol, ali ne znam kako bi izgledalo da postoji ista takva bol, ali samo da pripada nekom drugom umu izvan moga (usp. Kripke, 1982: 126).

Moglo bi se također dogoditi da nam se odjednom javi neugodan osjećaj u glavi koji ne možemo usporediti ni s jednim koji smo dosad imali. Malo bismo mogli reći o njemu, znamo da smo ga osjetili u glavi i da je bio jako neugodan, iako ne bolan. Ne znamo ništa o uzroku ovoga osjećaja, kao ni jednu drugu okolnost koja bi ga mogla identificirati. Zar ja ne bih mogao, kada bi me

doktor upitao, držati dnevnik o pojavljivanju ovoga osjećaja i kako bih olakšao sebi, pridati ovome osjetu znak „O“. Tako možemo zamisliti i osobu koja pokazuje na svoje osjete u jeziku koji nitko drugi ne razumije čim ih osjeti. Riječi za osjete te osobe nisu povezane ni s jednim prirodnim izrazom, osoba samo povezuje znak „O“ s određenim osjećajem, iako je ovo povezivanje daleko od uspostavljanja veze između znaka i osjeta. Ovdje se može postaviti pitanje koju sigurnost možemo imati u ispravnome korištenju znaka „O“ (usp. Rundle, 2009: 134–5).

Za usporedbu ovoga s javnim izrazima poput izraza „boli me“, korisno je navesti Wittgensteinov odgovor da ja znam da je ovaj osjet koji osjećam bol, jer je moje spontano ponašanje u ovoj situaciji istovjetno onome što se naziva izrazom boli (usp. Wittgenstein, 1980: 61). Dok mi javne okolnosti služe kako bih identificirao osjećaj boli, isto se ne može reći za moje čudne osjećaje u glavi. Moje ponašanje, i voljno i ono nesvjesno, može samo pokazati da je osjećaj neugodan i ništa više. Na meni se mogu očitovati nesvjesne reakcije poput grimasa. Nađem li način na koji ću se riješiti osjećaja ili izbjegavati situacije u kojima se događa, nesumnjivo ću tako učiniti. Takvo ponašanje, međutim, nije dovoljno da bismo pobliže definirali ovaj osjet u granicama neugodnoga, gdje spada i bol, iako smo rekli da se razlikuje od boli. Pojam boli možemo naučiti kroz posjekotine, opekline i slične ozljede, boli nepoznatih uzroka povezujemo s onime što nam se događa u prethodno navedenim slučajevima. Uzročnost nam može pomoći i kada ne postoji vidljiva povezanost s ponašanjem, kao što se događa kod mnogih slabijih ozljeda koje osjećamo. Dok su javni kriteriji uzročne vrste povezani s ovim osjećajima, u slučaju prije navedenoga čudnoga osjećaja uzrok nam nije poznat (usp. Rundle, 2009: 135–6).

RJEŠENJE PROBLEMA PRIVATNOGA JEZIKA

Nakon postavljanja temelja za raspravu i definiranja privatnoga jezika, prelazimo na Wittgensteinov odgovor na pitanje o ulozi privatnosti u našem jeziku, koji ćemo protumačiti iz perspektive nekoliko kasnijih filozofa. U ovome dijelu izlaganja bit će riječi o mogućnosti dokazivanja nedosljednosti ideje privatnoga jezika, mogućnosti privatne ostenzije i dvjema metaforama koje se često vežu uz ovaj problem.

Anthony Kenny i argument o privatnosti boli

Nakon što smo u prethodnome poglavlju naveli glavne karakteristike privatnoga jezika, u daljnjem tijeku ćemo istražiti jesu li ove postavke oborive ili su ispravne i trebaju li biti općeprihvaćene. Što se tiče dviju postavki, da ja mogu znati da me boli i da drugi to ne mogu znati, Wittgenstein kaže kako je reći da nitko drugi ne zna da me boli u jednome smislu laž. Uzmemo li riječ *znati* u kontekstu normalne upotrebe, drugi ljudi mogu znati da me boli, primjerice, ako me vide da plaćem ili padam u plamen. U drugom smislu, ako uzmemo riječ *znati* u kontekstu logičke isključenosti svake sumnje, ova opaska je besmislena. „Znam.“ može značiti ‘Ne sumnjam...’ – ali ovo ne znači da je riječ ‘Sumnjam...’ *besmislena*, da je sumnja logički isključena“ (Wittgenstein, 2009a [1952]: 88–9e). Još jedan razlog zbog kojeg ljudi misle da nikada ne možemo znati boli li nekoga drugoga je potencijalno pretvaranje, ali postoje i slučajevi u kojima je besmisleno pomisliti na pretvaranje (usp. Kenny, 1972: 185–6).

§249 Jesmo li možda brzopleti u pretpostavci da osmijeh dojenčeta nije pretvaranje? – I na kojem iskustvu počiva naša pretpostavka? (Laganje je jezična igra koju treba naučiti kao i svaku drugu.)

§250 Zašto jedan pas ne može hiniti bolove? Je li on odviše iskren? Bi li se psa moglo naučiti hiniti bolove. Može ga se možda naučiti da u određenim prilikama zavija kao u boli, iako nema bolove. Ali za pravo hinjenje tome bi ponašanju još uvijek nedostajalo pravo okruženje (Wittgenstein, 1998 [1952]: 90).

Ako nam prijatelja udari automobil i on se grči slomljene noge, nećemo pomisliti da je to namjerno namješteno samo da nas se uznemiri, da je možda prije dobio anesteziju i uopće ga ništa ne boli. Ovdje je bitno uvidjeti da ne-svakidašnja reakcija mora biti iznimka, a ne pravilo. Ako netko neprestano sumnja u izvornost izraza boli, on ne koristi nikakav kriterij u prosuđivanju tuđe boli. To znači da ne prihvaća ništa kao izraz boli. Što bi onda značilo reći da uopće poima bol druge osobe? Besmisleno je tvrditi da on shvaća taj pojam, a ipak uvijek sumnja (usp. Malcolm, 1954: 547).

Nekada ljudi tvrde da se ne može znati bol drugoga čovjeka jer ne razlikuju neprenosivost i neotuđivost. Poistovjećuju znanje tuđe boli s osjećanjem te boli. Ali nemogućnost na koju oni ovdje misle nije čista činjenična nemoguć-

nost; oni misle da je besmisleno reći da A zna da B ima bolove. No ako je tako, onda nema smisla ni reći da A ne zna da B osjeća bolove. Negacija besmislene rečenice je i sama besmislena (usp. Kenny, 1972: 186). Jamči li nam netko da čovjek ne može *znati* osjeća li druga osoba bol, želi reći da nema smisla reći da su znali (ali tada nema smisla reći ni da ne znaju). Koristi li tako izraz *nagađati* ili *vjerovati*, onda on nije protuteža izrazu *znati*. To znači da se ne tvrdi da je znanje svrha koja se ne može postići i da se mora zadovoljiti pretpostavkom; prije ne postoji cilj u toj igri. Kao što kada netko kaže: „Ne možeš brojiti kroz čitav niz glavnih brojeva“, ne tvrdi činjenicu o ljudskoj slabosti, nego o konvenciji koju smo postavili. Ova tvrdnja je slična onoj: „Nema cilja u utrci izdržljivosti“ (usp. Wittgenstein, 2009b [1958]: 54).

Wittgenstein dalje prelazi s neprenosivosti boli na njenu neotuđivost. Promotrimo dio §253 *Istraživanja*: „Netko drugi ne može imati moju bol“ (Wittgenstein, 1998 [1952]: 91). Je li istina da nitko drugi ne može imati moje bolove? „Ako su to moji bolovi, onda ih *ja* imam“, jasna je gramatička izjava, koja povezuje osobnu zamjenicu *ja* i posvojnu zamjenicu *moje*; ali to nam ne govori ništa o boli, budući rečenica ostaje istinita zamijenimo li imenicu bol s bilo kojom drugom imenicom. Postavlja se pak pitanje što ovdje znači imati? Pretpostavimo li da ja moram imati te bolove, ako su moji, pitanje je može li ih imati itko drugi osim mene (za usporedbu: ako je to moj bankovni račun, ja ga imam, ali ga i moja žena dijeli) (usp. Kenny, 1972: 188).

„[...] Koji su moji bolovi? Što ovdje važi kao kriterij identiteta?“ (Wittgenstein, 1998 [1952]: 91). Na ovo dolazi odgovor da su *moji* bolovi oni koje ja izražavam, *vlasnik* bolova je osoba koja iste izrazi (usp. Wittgenstein, 1998 [1952]: 101). Ovo se čini kao čudan kriterij, jer bi moji bolovi trebali biti oni koje osjećam u vlastitom tijelu. Protiv ovog Wittgenstein više puta argumentira da je lako zamisliti da netko osjeća bolove u tuđem tijelu:

Da bismo vidjeli da je moguće zamisliti da neka osoba može imati bol u tijelu druge osobe, moramo ispitati koju vrstu činjenica označavamo mjerilom za bol koja je na nekom određenom mjestu [...] pretpostavimo da osjećam bol koju bih, kao dokaz za samu bol, npr. zatvorenim očima, nazvao boli u svojoj lijevoj ruci. Netko me traži da dotaknem bolno mjesto svojom desnom rukom. To učinim i obazrevši se, opažam da dodirujem ruku svoga susjeda (Wittgenstein, 2009b [1958]: 49).

Što se tiče kriterija za istovjetnost bolova, Wittgenstein prvo kaže kako bi se bolovi trebali razlikovati po jačini, mjestu bolova i sličnim obilježjima. Pretpostavimo da su svi ovi kriteriji istovjetni, da nas oboje osjećamo oštru bol u gornjem abdomenu sat vremena nakon jedenja određene hrane, tada bi bilo savršeno normalno reći da nas dvoje osjećamo istu bol. Ali može se i misliti da ovo nije točno u potpunosti, jer nas dvoje ne osjećamo bol na istome mjestu, nego na istim mjestima u dva tijela. No, zar sijamski blizanci ne bi mogli osjećati bol u potpuno istom mjestu, naime mjestu gdje su spojeni. Rečenica: „Samo ja mogu imati svoju bol“, postaje gramatička rečenica kao i rečenica: „To su moji bolovi, ako ih ja imam“. Ona nam također daje malo informacija o boli. „Samo ja mogu imati svoj X“, rečenica je koja se može primijeniti na mnoge stvari osim osjeta, primjerice crvenjenje ili kihanje. Kihnem li, to kihanje je samo moje i ničije drugo. Ali nema ničega tajanstvenog vezanog za kihanje, njegova neotuđivost je veoma slaba vrsta privatnosti (usp. Kenny, 1972: 189).

Postoji jedan drugi aspekt s kojega se na osjete može gledati kao privatne, naime, mi svoju bol možemo tajiti i ne davati nikakve javne znakove o njoj. Wittgenstein priznaje da iskustva mogu biti privatna u ovome smislu, slično kao šahovski potez zamišljen i odbačen u mislima. Biva li privatno iskustvo ono koje se čuva u tajnosti, nema potrebe zvati neko iskustvo koje nije tajno privatnim. Ako čovjeka svrbi, a on se ne počese ili nikome ne kaže da ga svrbi, to možemo nazvati privatnim iskustvom; ali ako ga svrbi i on se počese, zašto bi ovaj svrab nazvali privatnim. Uzmemo li riječ „privatno“ u ovome smislu i pitamo jesu li bolovi privatna iskustva, jedini mogući odgovor je: „Neki jesu, dok drugi nisu“, a iz činjenice da su neka iskustva privatna ne slijedi da sva iskustva mogu biti privatna. Ovdje je očita logička pogreška (usp. Kenny, 1972: 190).

‘Što se ponekad događa moglo bi se događati uvijek’-kakav bi to bio iskaz? Sličan kao i ovaj: Ako ‘F(a)’ ima smisla, onda ‘(x.) F(x)’ ima smisla. ‘Ako se može dogoditi da netko u nekoj igri krivo povlači poteze, moglo bi biti da svi ljudi u svim igrama ne čine ništa nego krive poteze.’-Mi smo, dakle, u iskušenju da ovdje pogrešno razumijemo logiku naših izraza, da neispravno prikažemo upotrebu naših riječi (Wittgenstein, 1998 [1952]: 112-3).

David Stern i privatna ostenzija

U §256 Wittgenstein se vraća na ideju privatnoga jezika, točnije na vezu riječi toga jezika sa svojim (unutarnjim) predmetima.

Kako je sad s jezikom koji opisuje moje privatne doživljaje, a koji mogu samo ja sam razumjeti? *Kako* riječima označavam svoje osjete? – Onako kako to obično činimo? Jesu li, dakle, moje riječi za osjete povezane s mojim prirodnim očitovanjima osjeta? – U tom slučaju moj jezik nije ‘privatan’. Netko drugi bi ga mogao razumjeti kao i ja. – Ali što ako ne bih posjedovao prirodna očitovanja osjeta, nego samo osjet? I tad jednostavno imena samo asociiram s osjetima i primjenjujem ta imena u nekom opisu (Wittgenstein, 1998 [1952]: 91).

Kao prvo, mi ne možemo, strogo govoreći, učiniti naš obični osjet ili iskustvo predmetom privatnog jezika. Jer ako već postoji javna riječ za osjet ili ako je ovo jedno od onih iskustava koje ima karakteristične prirodne izražaje, uvijek će biti moguće reći drugoj osobi o njima. U tome slučaju jezik ne može biti privatan u onome snažnome smislu koji privatni lingvist zahtijeva. Ovime smo dovedeni do jezgre ideje o privatnome jeziku. Trebamo zamisliti slučaj gdje nema prirodnoga izražaja za osjet i nikakvog prethodnog vokabulara koji ga opisuje. U ovom slučaju, uobičajene poveznice tjelesnim izrazima ne stoje na putu super privatnosti i sada ja jednostavno povezujem imena s osjetima i koristim ova imena u opisima (usp. Stern, 2004: 175).

Glavni problem ove ideje leži u tome što ona nema primjene. Onaj tko brani ovu ideju mora birati između dva rješenja, od kojih su oba neprihvatljiva. Ili je pojam privatnosti o kojemu se priča nama već poznat, u kom slučaju on neće poduprijeti filozofsku upotrebu koju želi privatni lingvist, ili je on filozofijski super pojam, napravljen po mjeri da bi se potkopala filozofska teorija, ali odvojen od ostatka jezika (usp. Stern, 2004: 175-6). „...Za što se pak mogu ove riječi upotrijebiti? Nedostaje jezična igra u kojoj se mogu primijeniti“ (Wittgenstein, 1998 [1952]: 44).

Pogledavši unazad kroz tekst možemo vidjeti kako je pobornik privatnoga jezika iznosio izjave kojima je nastojao pojačati svoju poziciju:

- §246. No samo ja mogu znati imam li doista bolove; netko drugi to može samo slutiti.

- §247. Samo ti možeš znati jesi li ti to namjeravao.
- §248. Osjeti su privatni.
- §251. Kako bi bilo kad bi bilo drukčije?
- §251. Ne mogu predočiti drukčije?
- §253. Netko drugi ne može imati moje bolove.
- §253. Ali zasigurno netko drugi ne može imati OVAJ bol (Wittgenstein, 1998 [1952]: 89–91).

U svakome od ovih slučajeva, Wittgensteinov odgovor je pokušaj pokazivanja da su ove tvrdnje ustvari ili prazne tautologije ili jednostavno netočne ili besmislene. Navedemo li tvrdnje fiktivnog sugovornika u oprezno izrađenom kontekstu, riječi tvrdnje pretvore se ili u nešto po sebi očito, (primjerice podsjetnik kako se riječi inače rabe), ili u neistinu (usp. Stern, 2004: 176).

Wittgenstein u §256 i stavcima koji neposredno slijede opisuje razne scenarije koji dolaze, koliko je moguće, blizu ostvarenja želja sugovornika te pokazuje kako nijedna od njih ne uspijeva iznjedrati privatni jezik. Očit primjer ova nalazimo u §257 *Istraživanja*, gdje se razmatra zamišljeni slučaj u kojemu nema uobičajenog načina izražavanja boli pa tako ni načina učenja vokabulara vezanog uz bol. U ovom slučaju, privatni jezik za osjećaje boli nije isključen, kao što je to slučaj kod nas, postojanjem vokabulara za osjete boli i prirodnih izraza. Ovo naravno zahtijeva da govornik tobožnjeg privatnoga jezika ove stvari sam izmisli i ne može njihovo značenje prenijeti nikome drugome (usp. Stern, 2004: 176–7).

‘Kako bi to bilo kad ljudi ne bi očitovali svoje bolove (kad ne bi jecali, grčili lice, itd.)? Tada se neko dijete ne bi moglo poučiti upotrebi riječi »zubobolja«. – No pretpostavimo da je dijete genij i da samo izmisli neko ime za taj osjet! – Ali se dakako, tom riječju ne bi moglo sporazumijevati. – Dakle razumije ime, ali ne može nikome objasniti njegovo značenje? – Ali što to znači da je ‘imenovalo svoju bol’? – Kako je to učinilo: imenovati bol?! I što god da je učinilo, kakvu to ima svrhu? – Ako se kaže ‘Dao je osjetu ime’, zaboravlja se da u jeziku mora već mnogo toga biti pripremljeno da bi puko imenovanje imalo smisla. I kad govorimo o tome da netko daje ime bolu, onda je gramatika riječi ‘bol’ ovdje ono pripremljeno; ona naznačuje mjesto na koje se stavlja nova riječ (Wittgenstein, 1998 [1952]: 92).

Opaske počinju s pitanjem sugovornika da zamislimo svijet u kojem ljudi nikad ne bi izražavali svoju bol, na što Wittgenstein odgovara da u tom slučaju ne bi mogli naučiti dijete da koristi riječi kao što bi bila „zubobolja“. Uzevši u obzir veoma ograničene resurse koji bi bili dostupni djetetu, ostaje tvrdnja da dijete i dalje može biti dovoljno pametno da samo shvati kako nazvati osjet. Ovo vodi do tvrdnje da se ime ne bi moglo koristiti za komunikaciju (usp. Stern, 2004: 177).

Wittgenstein u *Istraživanjima* zastupa stav kako pokazna (ostenzivna) definicija nije jednostavna kako se čini. Ona može biti uspješna jedino kada netko već shvaća koju vrstu uloge riječ treba igrati, kako se druge riječi trebaju koristiti te važnost aktivnosti i gesta koje tipično prate upotrebu ovih riječi. Općenitije, jedna od glavnih tema *Istraživanja* jest da se izravni jezični činovi kao što je davanje pokazne definicije, davanje govornog objašnjenja značenja riječi ili tumačenja pravila, događaju uvelike na pozadini praktične sposobnosti i da njihova važnost ovisi o posebnim okolnostima u kojima se događaju i o širem kontekstu. Ostenzija u pojedinačnome slučaju i jezik u cjelini uvijek ovise o praktičnom kontekstu. Kao rezultat ovoga, pokazna definicija, bilo da se ona tiče vanjskih ili unutarnjih predmeta, uvijek ovisi o prijašnjem kontekstu praksi i institucija (usp. Stern, 2004: 177).

U odgovoru na paradoks ostenzije iz §28:

Pokazno se definirati može osobno ime, naziv boje, naziv tvari, brojka, naziv strane svijeta itd. Definicija broja dva ‘To znači »dva«’ – pri čemu se pokazuje na dva oraha – potpuno je egzaktna. – Ali kako se dva može tako definirati? Onaj kome se daje definicija tada ne zna što se s ‘dva’ hoće imenovati; on će pretpostaviti da *tu* skupinu oraha nazivaš ‘dva’! – On *može* to pretpostaviti; ali možda on to i ne pretpostavi. Mogao bi također, obratno, ako toj skupini oraha hoću nadjenuti naziv, taj naziv pogrešno razumjeti kao broj. A jednako tako, ako pokazno objašnjavam neko osobno ime, to ime shvatiti kao naziv boje, kao oznaku rase, pa i kao naziv strane svijeta. To znači da se pokazna definicija može u *svakom* slučaju tumačiti ovako i drukčije (Wittgenstein, 1998 [1952]: 13–14).

Wittgenstein kaže kako se problem inače ne događa jer je mjesto za riječ koja treba biti definirana već pripremljeno (usp. Wittgenstein, 1998 [1952]):

15). Drugim riječima, pokazna definicija je inače zadovoljavajući način objašnjavanja značenja riječi jezika koji mi već govorimo te nas je samo potrebno upozoriti na preciznu ulogu te riječi. Ovakav odgovor nije dostupan govorniku privatnog jezika, upravo zbog toga što bi privatni jezik trebao biti autonomni sustav koji može razumjeti samo njegov govornik. Iz toga slijedi da se govornik privatnog jezika ne može koristiti s okvirima našeg uobičajenog korištenja jezika. Tako biva odgovoren paradoks privatne ostenzije, *privatna pokazna definicija može se drukčije protumačiti u svakome slučaju* (usp. Stern, 2004: 178).

Wittgensteinov glavni prigovor gore navedenome nije da mi ne bismo mogli super privatnu pokaznu definiciju dosljedno koristiti, niti da ne bismo mogli reći koristi li je netko ispravno. On hoće reći nešto mnogo jednostavnije, ništa što se može uraditi ne bi nikada dovelo do stvaranja takvoga jezika, jer uloga vježbanja i prakse u ostenziji sprječava govornika privatnog jezika u korištenju znaka kojim se misli išta, čak i jednom. Drugim riječima, problem je logičke naravi, prije spominjane pripreme terena ne bi se mogla dogoditi. Prigovor nije u tome da privatni znak ne bi mogao funkcionirati jednom kada mu se da značenje, nego mu se nije uopće dalo značenje. Budući je određeni način korištenja riječi praksa, lingvistički sagrađen postupak može biti kontingentno privatn, u smislu da ja mogu odabrati da ga tajim. Zamisliti ga, međutim, kao nužno privatnoga, znači krivo razumjeti upotrebu našeg jezika (usp. Stern, 2004: 178–9).

Naš utisak da slijedimo pravilo ne potvrđuje da ga slijedimo, osim ako ne postoji nešto što će naš utisak pokazati kao točan, ali ovo ne može biti drugi utisak. To bi bilo „[...]kao kad bi netko kupio više primjeraka današnjih jutarnjih novina da bi se uvjerio da pišu istinu“ (Wittgenstein, 1998 [1952]: 94). Dokaz da se slijedi pravilo se mora oslanjati na nešto neovisno o našem utisku da slijedimo pravilo. Ako se nešto takvo ne može pronaći, onda naš privatni jezik nema pravila, budući pojam pravila zahtijeva postojanje razlike između rečenica: „On slijedi pravilo“ i: „On je pod dojmom da slijedi pravilo“, baš kao što pojam razumijevanja riječi traži postojanje razlike između rečenica: „On razumije ovu riječ“ i: „On misli da razumije ovu riječ“ (usp. Malcolm, 1954: 532).

Ako je jezik koji ja posjedujem stvarno privatn (tj. logički je nemoguće da ga itko drugi razumije ili ima ikakve osnove za znati koristim li neko ime dosljedno), moje tvrdnje da mi pamćenje govori to i to biti će potpuno prazne. *Moje sjećanje neće čak ni značiti moj utisak, budući utisak razumijemo kao*

nešto točno ili netočno, dok u privatnome jeziku ne bi bilo ničega po čemu bi mogli odrediti što bi *točno* ovdje značilo (usp. Malcolm, 1954: 534).

Općenito, Wittgensteinov glavni prigovor privatnome jeziku jest da je to besmislica, fantazija unutarnjeg imenovanja koja nikada ne može poći s mrtve točke; sve što nam preostaje je prazan obred i iluzija da smo učinili nešto važno (usp. Stern, 2004: 179).

Dvije metafore

Na kraju argumentiranja o nemogućnosti privatnog jezika i besmislenosti vokabulara koji se veže za privatne osjete, predstaviti ćemo dvije Wittgensteinove metafore vezane uz ovaj problem. One se često navode u literaturi kao važni dijelovi njegova argumenta protiv privatnosti. One su metafora kotača koji nemaju funkciju i metafora kukaca u kutijama.

Kotači bez funkcije

Wittgenstein tijekom rasprave jezik uspoređuje s mehanizmom koji ima kotače i kvake koji su vezani za rad mehanizma, oni isključuju i uključuju određene stvari. Suprotno od ovoga, također postoje kotači i kvake koji izgledaju kao da služe za nešto, ali su u biti samo ukrasi, oni uopće nisu dio mehanizma, ne pokreću ništa. Ovdje je pod kritikom zamisao da se, kada pričamo o vlastitim osjećajima, imamo potrebu pozvati na privatne objekte. Ova zamisao je jedan od onih kotača koji izgleda kao dio mehanizma, ali nije povezan ni s čime (usp. Diamond, 2000: 276).

Zamislimo da se svakome pri rođenju da tablica s bojama koju nitko drugi ne smije vidjeti. Ovu djecu naučimo upotrebu riječi za boje na uobičajen način i kažemo im da unesu imena za boje u svoje privatne tablice. Prije primjene riječi za boje na predmete, djeca uvijek bace pogled na tablicu. Tako oni koriste riječi za boje kao i mi. Pretpostavimo sada da vidimo da su u svojoj tablici napisali „crveno“ ispod zelenog uzorka, a „zeleno“ ispod crvenog uzorka itd. Vidimo da dijete, prije nego kaže da su zrele rajčice crvene, pogleda u svoju tablicu i stavi prst na zeleni uzorak i kaže „Crvene su“. Jednako tako, kada ga pitamo da nam objasni što znači „crveno“, on pogleda u svoju tablicu, postavi prst na riječ „crveno“ kod zelenog uzorka i onda pokaže na zrelu rajčicu govoreći: „Ta boja je crvena“. Očito je da je ovdje privatna tablica kotač bez funkcije

u mehanizmu njegova jezika. Čak i ako pretpostavimo da se dijete, kad mu oduzmemo tablicu, zbuni i više ne koristi riječi za boje ispravno, i dalje je jasno da gramatički tablica ne igra nikakvu ulogu u njegovom jeziku (usp. Hacker, 1990: 111). Okretali smo, takoreći, prekidač koji je izgledao tako kao da bi se s njime moglo nešto na stroju pokrenuti; ali on je bio puki ukras koji uopće nije bio povezan s mehanizmom (usp. Wittgenstein, 1998 [1952]: 95).

Uvijek odbaci zamisao o privatnom predmetu na ovaj način: pretpostavi da se stalno mijenja, ali da ti ne možeš primijetiti promjenu zato što te tvoje pamćenje stalno vara (usp. Wittgenstein, 2009a [1952]: 218e). Ovdje trebamo vidjeti besmislenost ove postavke: jer što nam može pokazati da se stalno varamo ili da se ijednom varamo? Hoćemo li opet pogledati – i zašto se tada također ne možemo varati? Postavka je kotač koja ništa ne okreće (usp. Malcolm, 1954: 557).

Kukci u kutijama

Da bi se mogli opravdati iskazi o mentalnim, privatnim doživljajima (imam bolove), pozivamo se na sličnost ponašanja. Budući na temelju samopromatiranja znamo da su određeni unutarnji doživljaji kod mene praćeni karakterističnim javnim ponašanjem, mogu zaključiti iste unutarnje doživljaje kod drugoga čim utvrdim isto ponašanje kao kod mene, premda nemam izravnoga pristupa do njegovih doživljaja. Sličnost ponašanja uzima se kao dovoljan razlog za ovu pretpostavku. Zato mogu razumjeti što netko drugi misli kada kaže da osjeća bol. No ovaj model sadrži pretpostavku da sam već upoznao pojam „bol“. Taj sam pojam, međutim, upoznao samo privatno, na osnovu svoga bola. U tom je slučaju pojam „bol“ privatni pojam koji se ne bi smio upotrebljavati jer nikad ne možemo biti sigurni što znači. Wittgensteinova kritika počinje upravo ovdje. Za upotrebu riječi zahtijevaju se kriteriji koji ne vrijede samo za govoritelja, nego i za sve ostale (usp. Macan, 1996: 102–3):

‘Prije nego ja prosudim da su dvije slike koje imam jednake, zasigurno ih moram prepoznati kao jednake.’ A kad se to dogodi, kako mogu znati da riječ ‘jednako’ opisuje ono što sam ja prepoznao? Samo ako mogu izraziti svoje priznanje na neki drugi način i ako je moguće da me netko drugi nauči da je ‘jednako’ ovdje ispravna riječ. Jer ako trebam jamstvo za korištenje riječi, to mora biti i jamstvo za nekoga drugoga (Wittgenstein, 2009a [1952]: 124e).

Svoju kritiku Wittgenstein opisuje prije spominjanim modelom kutije.

Ako kažem za sebe da samo iz vlastitoga slučaja znam što znači riječ 'bol' – ne moram li reći *isto* i za druge ljude. I kako mogu ovako neodgovorno poopćavati na osnovi samo jednog slučaja? Pa, svatko mi kaže da zna što je bol samo iz vlastitog slučaja! – Pretpostavimo da svatko ima kutiju s nečime u njoj što bi mogli zvati 'kukcem'. Nitko ne može nikad zaviriti u kutiju nekoga drugoga i svatko govori da zna što je kukac gledajući u *svog* kukca. Ovdje bi bilo lako moguće da svaki čovjek u kutiji ima nešto drukčije. Može se čak i zamisliti da se ta stvar stalno mijenja. Ali što ako bi riječ 'kukac' ovih ljudi svejedno imala upotrebu? Ako i bi, ona ne bi imenovala stvar u kutiji. Stvar u kutiji uopće ne pripada jezičnoj igri; čak ni kao *nešto*; budući da bi kutija mogla biti i prazna. Pomoću stvari u kutiji može se kratiti, ona se poništava, što god bila. Drugim riječima, ako tumačimo gramatiku izraza osjeta na modelu riječi i predmeta, predmet ispada iz igre kao nevažan (Wittgenstein, 2009a [1952]: 106e).

Wittgenstein nam ovdje nudi primjer argumenta *reductio ad absurdum*, koji pokušava otkriti latentnu praznost tobože razumne ideje da, kad bi svatko imao kutiju čiji bi sadržaj bio dostupan samo njemu, riječ „kukac“ bi se mogla koristiti za odnošenje na ovaj sadržaj. Ovime on želi razotkriti i latentnu praznost slične ideje da riječ „bol“ može označavati unutarnji privatni predmet poznat samo vlasniku istoga. Ako svatko zna što je kukac samo iz gledanja u svoju kutiju, kako netko može znati da se ova riječ mora odnositi na postojanje nečega, u suprotnosti onome što kutija sadrži, što bi vrlo lako moglo biti ništa. Kako itko može znati, čak i u principu, da je „kukac“ ime stvari. Ne od drugih, jer ne možemo nikada znati što drugi misle kada kažu da je u njihovim kutijama „kukac“; i ne od sebe, jer sve što mi znamo je sadržaj naše kutije. Tako za one s praznim kutijama riječ „kukac“ jednostavno označava „ništa“. Preneseno na slučaj boli, ovo znači da oni koji nikad nisu imali osjećaj boli, ne bi znali da oni nemaju upotrebu za riječ „bol“, budući ne znaju odnosi li se riječ „bol“ drugih na nešto ili ništa. Tako bi bilo koji predmet njihova osjećanja (čak i ništa) mogao opravdati njihovu upotrebu riječi. (usp. Mulhall, 2007: 134–6)

Ovaj problem se razjašnjava i ako nam je jasno kako se procjenjuju privatna zbivanja. Budući da privatno stanje nije nešto izolirano, već uvijek uklopljeno

u veći sklop, da bismo mogli naučiti i opravdavati pojmove o privatnim zbivanjima, nije se potrebno pozivati na unutrašnja privatna iskustva. Ovi pojmovi se uče u *okolini* u kojoj se uči jezik uopće. Okolinu iz koje doživljavamo privatna stanja valja shvatiti kao složeni skup stanja i radnji. Stanje i radnja o kojima se ovdje govori ne mogu biti neki jedinstveni događaj. Oni se naprotiv, moraju uvježbati, i to tako da se može ustanoviti određena pravilnost (usp. Macan, 1996: 103). Želimo li opisati stanje, moramo opisati kontekst (usp. Wittgenstein, 1981: 3). Pravilni kontekst koji je ovdje potreban je kontekst života (usp. Macan, 1996: 103).

„§532 Pojam boli karakterizira njegova posebna funkcija u našem životu.

§533 Bol ima *ovu* poziciju u našem životu; povezana je na *ovaj način*; tj. možemo zvati boli samo ono što ima *ove veze, ovu poziciju*.

§534 Samo okružena normalnim očitovanjima života, postoji takva stvar kao što je izraz boli. Samo okružena s još dalekosežnijim posebnim očitovanjem života, stvari kao što je tuga ili privrženost“ (Wittgenstein, 1981: 93–4).

Kao što je iz ovih iskaza moguće zaključiti, Wittgenstein želi i one riječi koje se odnose na privatne doživljaje objašnjavati samo u sklopu ljudskih oblika života. Životni oblik pojedinca interakcijom je povezan s životnim oblikom drugoga pojedinca (usp. Macan, 1996: 104).

ZAKLJUČAK

Rad je ponudio odgovor na nekoliko ključnih pitanja vezanih za problem epistemičke privatnosti iz perspektive Ludwiga Wittgensteina. Iako je istina da su svačiji mentalni sadržaji izravno dostupni samo njemu/njoj, neizravno su dostupni i drugima. Tako u mnoštvu slučajeva možemo vidjeti nečija mentalna stanja (nečiju bol, sreću ili tugu). Mogu, naravno, postojati i mentalna stanja koja su sasvim privatna te nedostupna bilo kome drugom osim vlasniku toga stanja, a najjednostavniji kandidat ovdje su vjerovanja. No, ono što Wittgenstein vješto pokazuje je da značenje, a ni jezik nikako ne mogu biti privatno konstituirani jer ne postoje kriteriji po kojima bi se ustanovilo da se

istom izrazu u više navrata pripisuje isto značenje, a iz ovoga slijedi i nemogućnost ustanovljena jezika koji bi bio sasvim privatn i dostupan jedino njegovom autoru. Takav jezik ne bi mogao poći s mrtve točke zbog neostvarivosti privatnog utemeljenja značenja riječi. Iz toga, naravno, slijedi zaključak da je jezik inherentno društven, a da se značenje jezičnih izraza nužno uspostavlja intersubjektivno. Kriteriji uspostave značenja svakako su nešto što nije jednostavno, a njihovo definiranje nadilazi opsege ovoga rada, čija je glavna svrha bila negativna, tj. opovrgavanje jedne krive koncepcije mentalnog života i jezičnog značenja.

LITERATURA

- CRAIG, E. (1999). *Meaning and Privacy*. U: Hale, B., C. Wright (ur.). *A Companion to the Philosophy of Language* (127–145). Oxford: Blackwell.
- DIAMOND, C. (2000). *Does Bismarck Have a Beetle in His Box; The Private Language Argument in the Tractatus*. U: Crary, A., R. Read (ur.). *The New Wittgenstein* (262–293). London – New York: Routledge.
- HACKER, P. M. S. (1990). *Wittgenstein, Meaning and Mind: An Analytical Comentary on the Philosophical Investigations*. sv. III. Oxford: Blackwell.
- KENNY, A. (1972). *Wittgenstein*. London: Allan Lane The Penguin Press.
- KRIPKE, S. A. (1982). *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- MACAN, I. (1996). *Wittgensteinova teorija značenja*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- MALCOLM, N. (1954). *Wittgenstein's Philosophical Investigations*, *The Philosophical Review*. 63 (4): 530–559.
- MCGINN, M. (1997). *Routledge Philosophy GuideBook to Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. London: Routledge.
- MULHALL, S. (2007). *Wittgenstein's Private Language: Grammar, Nonsense, and Imagination in Philosophical Investigations*, §§243–315. Oxford: Clarendon Press.
- RUNDLE, B. (2009). *The Private Language Argument*. U: Glock, H. J., J. Hyman (ur.). *Wittgenstein and the Analytical Philosophy: Essays for P. M. S. Hacker* (133–152). New York: Oxford University Press.
- STERN, D. G. (2004). *Wittgenstein's Philosophical Investigations: An Introduction*. New York: Cambridge University Press.
- WITTGENSTEIN, L. (1998 [1952]). *Filozofijska istraživanja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- WITTGENSTEIN, L. (2009a [1952]) *Philosophical Investigations*. četvrto izdanje. Oxford: Wiley – Blackwell.
- WITTGENSTEIN, L. (2009b [1958]). *Plava i smeđa knjiga*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- WITTGENSTEIN, L. (1980). *Remarks on the Philosophy of Psychology*. sv 1. Oxford: Blackwell.

WITTGENSTEIN, L. (2021 [1922]). *Tractatus logico-philosophicus*. Rijeka – Zagreb: Naklada Uliks – Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – FF Press.

WITTGENSTEIN, L. (1981 [1967]) *Zettel*, drugo izdanje, Oxford: Blackwell.

WITTGENSTEIN'S ARGUMENTS FOR THE IMPOSSIBILITY OF EPISTEMIC PRIVACY

Mate PENAVAL

University of Zadar, Department of philosophy

SUMMARY

KEYWORDS:

Wittgenstein, private
language, form of life,
language game

Descartes' philosophy marks a large turning point when talking about philosophical conceptions of the human mind. He points out that the mind of each individual is accessible only to himself and nobody else. This problem is often formulated like a question about existence about other minds outside my own mind, whose existence we can't acknowledge with absolute certainty. A similar problem arises when we talk about the language in which we express our sensations, so it is said that, even though I can observe someone else's pain, I can't feel it, so it is private, accessible only to the person having it. Wittgenstein's argumentation against any kind of privacy will be exposed in the paper. Or as Wittgenstein says it, even if there can be such a thing as a private language, it can't play any role in our language games, it can't be a part of our form of life. Wittgenstein's arguments will be presented from the perspective of some proponents of the traditional reading of his thought, like Anthony Kenny, David Stern or Peter Hacker. Interpretations put forth by authors like Fogelin, Kripke or Hintikka that construe Wittgenstein's philosophy in a non-classical manner will not be considered.